

Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında karşılaşılan kavram karmaşaları

Didem ERDOĞAN¹

Özet

Temel hak ve özgürlüklerin hazırlanmasında ön planda tutulan, insanların özgür devletin ise yetkisiz olduğu yönündeki karinenin, etkisini yitirmeye başladığı bir gerçektir. Bu amaçla çalışmamızda, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında yaşanan birtakım zorluklar araştırılmıştır. Özellikle demokratik hayatta önemli bir konuma sahip sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sırasında yaşanan sıkıntılara, akılcı ve bilimsel çözümler getirilmeye çalışılmıştır. Temel hak ve özgürlükler arasında yer alan dernek kurma özgürlüğü örnek alınarak sorunlar ve olası çözüm kaynakları araştırılmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Temel hak ve özgürlükler, demokrasi, dernek kurma özgürlüğü, sivil toplum kuruluşları.*

Conceptual confusion encountered in the exercise of fundamental rights and freedoms

Abstract

During the preparation of fundamental rights and freedoms, the prioritized knowledge that people are free and the state is unauthorized, is the fact that begins to lose its effect. Thus, our study investigates some difficulties in the exercise of fundamental rights and freedoms. It has been tried to find rational and scientific solutions about the problems experienced during the

---

¹ Araştırma Görevlisi Didem ERDOĞAN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, didemerdogan@aydin.edu.tr

activities of non-governmental organizations especially take an important part in democratic life. Problems and possible solution sources have been searched in consideration of one of the fundamental rights and freedoms that named freedom to form association as sample.

Keywords: *Fundamental rights and freedoms, democracy, freedom to form association, non-governmental organizations.*

Giriş

Temel hak ve özgürlüklerin, demokratik toplumlarda taşıdığı önem gün geçtikçe artmaktadır. Kişilere sağlanan bu hakların yasal koruma altına alınmasının yanı sıra aynı zamanda uygulanabilirliği ve buna uygun zeminin hazırlanmasında da kişilere ve devlete birtakım yükümlülükler yüklenmiştir.

Demokratik topluma geçiş sürecinde kişilere tanınan hak ve özgürlüklerin belirlenmesinde kullanılan yöntemsel yaklaşımla temel hak ve özgürlüklerin; sağduyuya uygun, sansürden, siyasi baskı ve tacizden uzak yapılması amaçlanmaktadır (Huntington, 1996). Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını imkânsızlaştıracak veya son derece güçleştirecek bir sınırlama hakkın özüne müdahale anlamı taşımaktadır (Kızılyel, 2014). Bu nedenle müdahalenin amacı, o hak ve özgürlüğü kısıtlamaktan uzak olup, aksine kullanımını teşvik etmeye yönelik olmalı ve buna uygun zemin hazırlanmalıdır (Özer, 2012).

Temel hak ve özgürlüklere tanınan geniş kapsamın önemi nedeniyle çalışmamızda öncelikle temel hak ve özgürlüklerin yapısal yönden analizi yapılmış, daha sonra uygulamada hakkın kullanımında karşılaşılan zorluklara değinilmiştir.

Temel hak ve özgürlüklerin yasal olarak düzenlenmesi

Tarihsel süreç içinde demokratik olarak niteleyebileceğimiz birçok devletin anayasasında, temel hak ve özgürlüklere geniş yer verildiğini gözlemlemekteyiz. Modern anayasaların genellikle en uzun bölümlerini temel hak ve özgürlüklerin bulunduğu bölümler oluşturmaktadır (Gözler, 2013). Bizim anayasamızda da durum farklı olmamış, toplamda 177 maddeden müteşekkil anayasamızın, temel hak ve özgürlükleri düzenlediği

63 maddesi, yaklaşık olarak üçte birlik kısmını oluşturmaktadır. 1982 Anayasası, 1962 Anayasasına paralellik arz ederek modern devletin özgürleştirme anlayışıyla hareket etmiş; kişilerin devlete karşı ileri sürebileceği ve korunacak temel hak ve özgürlüklere yer vermiştir (Özbudun, 2011).

Özgürlüklere verilen önem aynı anlamda uygulamada sorunlarla karşılaşılması amacıyla belli bir zeminin varlığını da gerekli kılmaktadır. Uzun dönemde, özgürlüklerin oluşabilmesi için, az gelişmiş ülkelerde başlıca iki şartın var olması gerektiğini ifade eden Kapani, bu şartları ekonomik kalkınmanın sağlanması ve demokratik düzene geçiş ortamının hazırlanması olarak belirtmiştir (Kapani, 1993).

Türkiye açısından bakıldığında henüz gelişmekte olan ülkeler arasında yer almamıza rağmen yasal düzenlemeler yapma noktasında ileri bir konumda olduğumuz söylenebilir. İnsanı insan yapan özgürlüklerden vazgeçmeksizin ekonomik kalkınmayı sağlayabilmemiz ve gelişmiş ülkeler arasında yer alabilmemiz için, bireylerin sosyal birleşimine ve işbirliğine olan inanç, sivil toplum örgütlerinde yer almanın ve faaliyetlerde bulunabilmenin başlıca çıkış noktasını oluşturmaktadır (Kapani, 1993).

Temel hak ve hürriyetlerin yasal düzenlemeye kavuşması, devletin birçok gelişmiş ülkede en önemli toplumsal, ekonomik ve politik güç olması anlayışının neticesi olarak temel hak ve hürriyetlere ek güvence sağlamaktadır (Pierson, 2014). Böylece, düzenlemelerin sert anayasalarda yer alması, onlara üst düzey koruma sağlayacak, kolayca değiştirilmeleri ve çığnımları önlenmiş olacaktır. Ayrıca, sosyal ve ekonomik demokrasinin gerçekleşmesi için yapılan genel düzenlemelerin yanı sıra özel düzenlemeler yapılırken de alınacak sosyal ve ekonomik kararların ulusal ve yerel düzeyde alınması ve bu kararlardan etkilenenlerin de karar alma sürecine katılması demokrasiye çok büyük katkı sağlayacaktır (Uygun, 2014). Bu da temel hak ve özgürlüklerin uygun olduğu ölçüde sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla kullanılmasıyla büyük ölçüde mümkün olmaktadır. Burada amaçlanan bir diğer husus da devlet temel kuruluşları diye anılan yönetim organlarının görevi ile kişilerin hak ve ödevlerinin anayasal hukuk düzeni içinde karşılıklı etkileşimle bir bütün oluşturmanın sağlanmasıdır (Akad, Dinçkol, 2011). Bu durum 1982 Anayasasında

temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde sadece hürriyet niteliğinden bahsedilmeyip, aynı zamanda ödev niteliğinden de bahsedilerek, sadece kişi hakkı olmadığını ve sorumluluk ihtiva ettiğini göstermektedir.

Temel hak ve özgürlüklerin uygulanmasında yaşanan sorunlar Uygulamaya bakıldığı zaman temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının önünde birtakım engellerin olduğunu söylemek mümkündür. 1982 Anayasamızdan bir örnek vermek gerekirse; dernek kurma hürriyetinin yer aldığı 33. maddeyle tanınan bu hakkı kullanmak istediğinizde ilk yapılması gerekenin bu maddeye göre çıkarılan 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nu ve bu Kanuna istinaden çıkarılan Dernekler Yönetmeliği'ni iyi bilmemiz gerektiğini düşünürüz.

Öncelikle 5253 Sayılı Dernekler Kanunu'nun özüne uygun olarak kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluğuyla "Doğa ve Çevreye Saygı Derneği" isimli bir dernek kurduğumuzu ve ona 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ve 5253 Sayılı Dernekler Kanunu hükümlerine göre örnek bir tüzük hazırladığımızı varsayalım.

Dernek tüzüğü, kuruluş bildiri ve eklerini teslim ettikten sonra resmi anlamda kurulmasını sağladığımız, amacı belli olan derneğin işleyişinde bundan sonra bizleri hangi yasaların hangi alanlarda ilgilendirdiğini sırasıyla bir göz attığımızda;

213 Sayılı Vergi Usul Kanununun 8. maddesi gereğince ilk olarak derneğimize bir vergi numarası almak üzere, bu madde hükmüne göre vergi dairesine müracaat etmek ve bununla ilgili evrakları tanzimle teslim ederek alınan vergi numarası ve diğer evraklarla birlikte herhangi bir bankaya, dernek adına hesap açtırılması gerekebilmektedir.

2596 Sayılı Bazı Takke ve Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanununa göre, derneğinizin amaçları doğrultusunda doğaya ilgili çekmek için giyilecek, belirleyici özelliğe sahip bir giysi için bu maddeye göre örneği ile birlikte mülki idare amirliğine müracaatın yapılıp onay alınması gerekmektedir.

5072 Sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanunun 1. maddesi gereğince, derneğin kamu kurum ve kuruluşlarıyla oluşacak ilişkileri için bu kanun kapsamında nasıl hareket edileceğinin belirlenmesi gerekmektedir.

1606 sayılı Bazı Dernek ve Kurumların Bazı Vergilerden Muaf Tutulmasına İlişkin Kanunda yer alan Türkiye Kızılay Derneği, Türk Hava Kurumu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Türkiye Yardım Sevenler Derneği ve resmi darülaceze kurumları ile Darüşşafaka Cemiyeti ve Yeşilay Derneği kendilerine terettüp eden vergi, harç ve resim mükellefiyetinin kurumlara ait olduğu hallerde bütün vergilerden, harçlardan, resimlerden hisse ve fonlardan muaf tutulacağına dair yukarıda sayılan derneklerin dışında kamuya hadim bir dernek niteliği taşınsa dahi bu haklardan yararlanılamayacağını bilmesi gerekmektedir.

5422 Sayılı Kurumlar vergisi Kanununun 1. maddesi gereğince derneğimize gelir temin etmek amacıyla yapılacak bir faaliyetin birden ziyade yapılması durumunda; örneğin, kermes düzenleme, çay partisi tertipleme, doğa gezileri düzenleme gibi etkinliklerde cezai işleme maruz kalmamak için bu kanun hükümlerine göre kurumlar vergisine tabi olunması gerekmektedir. 6762 Sayılı Türk Ticaret Kanununun 18. maddesi uyarınca derneğin amacına uygun ve bireylerin doğaya sahip çıkması için üretmeyi hedeflediği botanik bir bahçedeki fidanların dağıtımında elde edilecek gelir nedeniyle tacir sayılması gerekebilecektir.

2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 1. maddesi gereğince beldenizde yapılması planlanan örneğin, bir nükleer santral veya hidroelektrik santralin doğaya ve çevreye vereceği olumsuzluklar konusunda halkı bilgilendirme amaçlı yapılması hedeflenen bir açık veya kapalı yer toplantısı için bu kanun hükümlerinin iyi bilinmesi gerekecektir. Üye kayıtlarında, bazı kanunlarda yer alan üye olamayacak kişileri; örneğin, 3021 Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun Ek 11. maddesinde belirtildiği gibi bu maddede sayılan kamu görevlilerinin üye olmayacaklarının bilinmesi ve gerekli hassasiyetin gösterilerek üye olmak istemeleri halinde, bu kişilerin üye olamayacaklarının hatırlatılması gerekmektedir.

3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanununun 2. maddesine göre kamu yararına hadim bir dernek yönetici ve deneticileri olarak bu kanuna göre sonu 0-5 ile biten yılların ocak ayında, diğer zamanlarda dernek organlarında seçimin yapıldığı tarihten itibaren, bir ay içerisinde, bu kanun hükümlerine göre hazırlanan beyannamenin doldurulup ilgili mülki idare amirliğine teslim edilmesi gerekmektedir.

2860 Sayılı Yardım Toplama Kanunu'nun 3. maddesi uyarınca, üye aidatları ve bağışlar dışında derneğe yardım toplamak için bu kanun hükümlerine göre müracaatların ilgili kurumlara yapılması gerekmektedir.

2644 Sayılı Tapu Kanunu 2. maddesi uyarınca, varsa derneğe ait gayrimenkuller için bu madde hükümlerine göre işlem yapılması gerekmektedir.

634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 24. maddesine göre, dernek üyelerinizin bir arada çalışmalarını sağlamak ve istirahat yerlerinin teminini sağlamak amacıyla bir lokal açılması isteniyorsa hazırlanacak belgelere ilave olarak bu kanuna göre kat malikleri kurulunun oy birliği ile vereceği karar gerekmektedir.

2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 8. maddesinde, derneklere, sendikalara, loca ve kulüplere, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile benzeri kurum ve kuruluşlara ait ve yalnız üyelerinin yararlanması için açılan lokallerden birden fazla denetim sonunda ve yazılı ihtarla rağmen iç yönetmeliğine aykırı faaliyet göstererek umuma açık yer durumuna geldiği tespit edilenlerin faaliyetten men edileceğini hükme bağlamıştır.

Derneğin hazırlayıp onaylattıracağı "Lokal İç Yönetmeliği" hükümlerine aykırı faaliyette bulunulması -ki buna dernek üyesi olmayan şahısların denetimle tespit edilmesi de dahil olmak üzere- umuma açık yer durumuna gelmesinin tespitinde kriterlerin nasıl belirleneceği bilinmemektedir. Ayrıca bir sivil toplum kuruluşu üyesi olarak bu kanunlar haricinde bilinmesi gereken yönetmeliklerde mevcuttur.

Resmi Bayramlar ve Anma Günlerinde Anıtlara Konulacak Çelenklerin Hazırlanma, Taşınma ve Sunulması Hakkında Yönetmelik madde 2'ye göre (R.G. 21.09.1973 No: 14662), dernek Yönetim Kurulu tarafından anıta çelenk sunulması kararlaştırılmışsa, Resmi Bayram veya anma gününden bir hafta önce, o güne çelenkle katılma istemini o yerin en büyük mülkiye amirliği aracılığı ile Kutlama veya Anma Komitesi Başkanlığına bir yazı ile bildirilmesi gerekmektedir.

Tanıtıcı Bayrakların Kullanma İznine ve Tescil İşlemlerine ait Yönetmelik, madde 2 uyarınca (R.G. 2.12.1986, No: 19299) derneğinizde kullanmak isteyeceğiniz tanıtıcı bayrak için, İçişleri Bakanlığı'ndan izin verilip tanıtıcı bayrağın tescil edilmesi gerekmektedir.

Açılması İzne Bağlı Yerlere Uygulanacak İşlemler Hakkında Yönetmelik uyarınca (R.G.30.12.1999, No: 23992); dernek, dinlenme, konaklama ve eğlence amacıyla açacağı ve sadece kendi personeli, kayıtlı üyeleri ve bunların yakınlarının faydalanabileceği kamp, dinlenme evi gibi yerleri açabilmek için bu yönetmelik hükümlerine göre gerekli evraklarla müracaatın, mahallin en büyük mülki idare amirliğine yapılması gerekmektedir.

Yardım Toplama Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik, madde 5 uyarınca (R.G.27.12.1999 No: 23919), dernekçe yapılacak yardım toplama faaliyetleri için bu yönetmelik hükümlerine göre yönetmelikle belirlenen belgelerin hazırlanarak gerekli iznin alınması şartının bilinmesi gerekmektedir.

Mal Bildiriminde Bulunulması Hakkında Yönetmelik, madde 6 hükmüne göre (R.G.15.11.1990, No: 20696), dernek yönetici ve denetleme kurulunun doldurmuş olacağı mal bildirim beyannamesinin hangi kuruma nasıl ve ne şekilde verileceğinin bilinmesi gerekmektedir.

Bir sivil toplum kuruluşu kurucusu olarak birtakım tebliğlerin de bilmesi gerekmektedir.

Dernekler Tarafından Bastırılacak Alındı, Ayni Yardım Teslim ve Ayni Bağış alındı Belgeleri ile Gider Makbuzları Hakkında Tebliğ'in 1. maddesi

uyarınca, dernekçe kullanılmak üzere bastırılacak olan dernek alındısı, aynı yardım teslim ve aynı yardım bağış alındı belgeleri ile gider makbuzlarının nasıl ve ne şekilde nereden temin edileceği ve izlenecek yol bu tebliğ ile belirlenmiştir. Bu nedenle söz konusu tebliğin bilinmesi işlemlerde yanlış yapmamak adına önem taşımaktadır (Tebliğ No: 2005/1).

Sivil Toplum Kuruluşlarının alfabetisi olan ve Anayasamızın 33. maddesiyle bireylere tanınmış hürriyetlerden “Dernek kurma hürriyeti”nin kullanımında karşımıza sadece Dernekler Kanunu ve Yönetmeliği çıkmayıp, derneklerin amaçları ve çalışmaları doğrultusunda ilintili ne kadar kanun, tüzük, yönetmelik, tebliğ, genelge varsa karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda sadece çok önemli olanları kısa başlıklar altında sıralanmıştır. Yazılmayan daha onlarca kanun, tüzük, yönetmelik, tebliğ bulunmaktadır.

Sonuç

Temel hak ve özgürlükler ile devlet iktidarına yönelik oluşturulan Anayasa'nın hazırlanmasında, devletin vatandaşına, vatandaşın da devletine olan güveninin ön planda ele alınmasının yanında; temel hak ve özgürlüklerin hemen her bireyin anlayabileceği sade yalın bir dille anlatılması ve Anayasaya göre hazırlanan kanunlarda kavram karmaşasına yol açılmaması gerekir.

Toplumun her kesiminin bilinçlenmesi ve örgütlenmesinde lokomotif görevi yapacak olan sivil toplum kuruluşlarının özellikle derneklerin, bu kadar kavram karmaşası içerisinde yol alarak ilerlemesi son derece güçtür. Anayasa ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin kullanımında, her bireyin anlayabilmesi, kendini savunabilmesi, kullanmak istediği herhangi bir temel hakkı için çeşitli kanunlar karşısında kendini ifade edememe ve cezai işleme maruz kalma sorunuyla karşılaşmaması gerekmektedir. Gönüllülük esasına dayalı kurulan sivil toplum kuruluşlarının yönetim veya denetim kurullarında yer alan yahut üyesi konumunda olan bireylerin cezai bir durumla karşılaşmaması amacıyla sayısı bir hayli fazla olan kanun, tüzük, yönetmelik, tebliğ, genelge gibi bilumum yasal düzenlemeleri bilmesi veya takip etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Öte yandan sivil toplum kuruluşlarını ilgilendiren bütün yasalar içerisinde genel kolluk kuvvetlerine doğrudan veya dolaylı yetkiler verildiği gözlenmekte ve bu yetkilerin kullanımı aşamasındaki yorum

farklılıkları, sivil toplum kuruluşları - genel kolluk kuvvetleri çatışmasına dönüşmektedir. Demokratik rejimlerin çoğulcu rejimler olması sebebiyle zaman zaman ortaya çıkan çok seslilikte, ortak paydada buluşmak her zaman kolay olmayabilir; bu amaçla alınacak tedbirler çoğulcu sistemin yapısına zarar vermeden alınmalıdır (Özer, 2010). İşlemlere kolaylık sağlamak amacıyla bir sivil toplum kuruluşu hangi amaçla kuruluyorsa o amaca uygun kurum ve kuruluşlarda bütün işlemlerini bitirmesi çoğulcu demokrasinin gelişimine daha büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- [1] AKAD, M., DİNÇKOL, B.V., (2011). Genel Kamu Hukuku, 285,291, Der Yayınları, İstanbul.
- [2] GÖZLER, K., (2013). Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 413, Ekin Basım, Bursa.
- [3] HUNTINGTON, S.P., (1996). Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, Ergun Özbudun (Çev.), 5, 6, Yetkin Yayınları, Ankara.
- [4] KAPANİ, M., (1993). Kamu Hürriyetleri,192-194, 196, Yetkin Yayınları, Ankara.
- [5] KIZILYEL, S., (2014). Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanmasında Kamu Güvenliği Ölçütü, 134, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- [6] ÖZBUDUN, E., (2011). Türk Anayasa Hukuku, 108-111, Yetkin Yayınları, Ankara.
- [7] ÖZER, A., (2010). Anayasa Hukuku, 118, Turhan Kitabevi, Ankara.
- [8] ÖZER, A., (2012). Türk Anayasa Hukuku (Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma), 144, Turhan Kitabevi, Ankara.

- [9] PIERSON, C. (2014). Modern Devlet, Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan (Çev.), 11, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- [10] TUNÇ, H., BİLİR, F., YAVUZ, F., (2015). Türk Anayasa Hukuku, 111-112, Adalet Yayınevi, Ankara.
- [11] UYGUN, O., (2014). Devlet Teorisi, 306, 309, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul.

